

élménytörténeteket helyezi, amelyekben egy-egy történelmi esemény cezúráként van jelen. A dűlőnév-magyarázatok esetében a hangsúlyt arra teszi, hogy a helynév és a hozzá fűződő narratíva miként éltet és generál történetiséget.

A kötet hasznos olvasmány mindazoknak, akiket a Székelyföld magyar, román és cigány lakosságának kapcsolatrendszeréhez kötődő kérdések érdekelnek.

Kovács Viola

Új nemzetgyakorlatok

Feischmidt Margit (szerk.): Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája. L'Harmattan Kiadó, Bp. 2014. 473 old.

Már a kötetcímből is kiderül, hogy a szerzők megközelítésében a nemzeti diskurzus jelen van a mindennapokban, az azonosságról szól, és közösséget teremt. Annak ellenére, hogy mindez a mindennapok szintjén (is) tapasztalható, mégsem folyamatosan létező „szubsztanciális fogalom”, hanem gyakran kötődik bizonyos eseményekhez, kiemelt jelenségekhez (ünnepekhez, szertartásokhoz, megemlékezésekhez – azaz valamilyen rítusokhoz), amelyeken ún. sűrűsödési pontokként szolgálnak. Tehát szinte észrevétlenül van jelen a társadalmi gyakorlatokban, de ezzel együtt valami rendkívülihez is kötődik. Társadalmi alapját pedig minden esetben bizonyos csoportok, rétegek szociális bizonytalansága indokolja, amelyek a nemzetet mint „veszélyeztetett identitást” érzékelik (esetleg értelmezik). Ezért nyernek létjogosultságot olyan ideológiák, és születnek olyan közösségek, amelyek töretlen biztonságot, folytonosságot, szimbolikus erőforrásokhoz való hozzáférést ígérek – amit leginkább a múltra való emlékezéssel, annak felelevenítésével tudnak megteremteni, hiszen azt már Klió és Mnemoszüné óta tudjuk, hogy a történelem és az emlékezés szoros kapcsolatban áll egymással. A múlt át-örökítésének az egyéni és közösségi identitásra való hatása vitathatatlan: ehhez – a történelmi eseményekre való emlékezés (és ennek mikéntjei) mellett – a kulturális örökség újraértelmezése és felmutatása is hangsúlyosan hozzájárul. A tanulmánykötet kultúrantropológiai perspektívából mutatja be ennek a folyamatnak a

megvalósulásait, olyan friss kutatások segítségével, amelyek nemcsak igazolják az újnacionalizmus létezését, hanem a szemléletes kontextusba helyezéssel egyben értelmezik is azt.

Azt, hogy milyen módon, hol és hogyan emlékezünk, mindig meghatározza a jelen társadalmi-(politikai) helyzete is. A 21. század elején a magyarságdiskurzusok hangsúlyosabb részeit a területvesztés, a kisebbségi közösségek (illetve a velük kapcsolatos valós tények vagy vélt elképzelések) képezik, ezért legfőképpen a közösség és a megbecsülés utáni vágy határozza meg ezeket a cselekvéseket. Ugyanakkor azoknak is fontos szerepük van ezen diskurzusok alakításában, akik „másak”, a megteremtendő azonosságtól „különböznek”. A „mi” és az „ők” megteremtése sokszor nemcsak identitástudatot, hanem nacionalista, rasszizáló másságdiskurzusokat is teremthet. Ez a fajta magatartás sem formáját, sem pedig működését tekintve nem köthető kizárólagosan egyetlen nemzethez vagy országhoz. Feischmidt Margit már az előszóban felhívja a figyelmet arra, hogy a magyar kulturális gyakorlatok hasonlítanak a szakirodalomból ismert, más országokban tapasztalt társadalmi cselekvésekhez, tehát a kötetben tárgyalt jelenségekre nem mint tipikusan magyar cselekvési formákra kell tekintenünk, hanem inkább egyfajta válaszreakciókra, amelyek a hasonló társadalmi-gazdasági válságjelenségek és a hasonló társadalmi igények tükrében születnek. A következőkben három olyan – a kötetből kiemelt – válaszreakciót

mutatok be, amelyek más-más módon jelentkeztek a közelmúltban: a Trianon-kultuszt mint társadalmi diskurzust, a nemzeti rockzenét mint populáris műfajt, illetve a gyimesi „ezeréves határt” mint földrajzilag is meghatározott, a nemzeti turizmus által felkarolt szimbolikus emlékhelyet.

A Trianon-kultusz. (Feischmidt Margit: *Populáris emlékezetpolitikák és az újnacionalizmus: a Trianon-kultusz társadalmi alapjai*, 51–81.) Az már köztudott, hogy a történelmet sok esetben nem szaktörténések csoportja, hanem az emlékezet írja. A nemzet kollektív emlékezetének fenntartása (esetleg átalakítása) mögött sok esetben politikai szándék is húzódik. A kérdés az, hogy milyen társadalmi magyarázatai vannak a történeti Magyarországgal és a Trianonnal kapcsolatos kulturális mítosztermelésnek. Fontos megjegyezni, hogy az ezzel kapcsolatos diskurzusok alapját az is képezi, hogy a társadalmi emlékezetben fellelhető trauma elismerése, illetve a szaktörténeti érvelés nem zárja ki egymást. Tehát adott a történelmi múlt mint hiteles forrás, amelyre hivatkozni, építeni lehet, mi több, úgy újjáépíteni, hogy az beleilleszkedjék a politikai gondolkodás főáramlatába. Trianon jelképpé vált, ma már történeti szimbólumként kell értelmezni. Az ezzel kapcsolatos trauma valóságos, azonban a nagyon erős emocionális konnotációkkal rendelkező jelkép közvetítésével más, aktuális társadalmi problémákat is meg lehet jeleníteni. Mint ahogy a március 15-e ereje is abban rejlik, hogy a magyar társadalom jelentős részét mozgósítani tudja, úgy Trianon emlékezete is hasonlóképpen működik.

Amennyiben szem előtt tartjuk, hogy a szimbólum rehabilitása nem a kilencven éve történt eseményre, hanem a mai társadalmi állapotra ad egyféle magyarázatot, érthetővé válik, hogy miért éppen egy ilyen mozgósító jelképre volt szükség. Itt utalnék ismét arra a szociális bizonytalanságra, amely előhívja és magyarázza ezeket a folyamatokat. Ezt támasztja alá az is, hogy a Trianonról való megemlékezéseket nem a magyar állam, hanem (a szélsőjobb pólus körül elhelyezkedő) civil-politikai szervezetek kezdeményezték. Hofer Tamás

szerint minden társadalomnak van egy „szimbolikus repertoárja”, amolyan szerszámosládája tele szimbólumokkal, emlékművekkel, ünnepekkel, tehát egy olyan készlettel, amelyből adott társadalmi-politikai helyzetekben elő lehet halászni a megfelelő eszközöket. A Trianonra való emlékezés is ilyen: annak jelképe, hogy Magyarország az etnikai és történeti egységet alkotó nemzet elképzelt nagyságát és az összetartozást választja. Mint ilyen a történelmi hagyományokra, a nyelvi és etnikai azonosságra épülő nemzetet az állampolgári alapú nemzet fölé helyezi. Érdekes adat lehet ezzel szemben annak a Kolozsváron végzett kutatásnak az eredménye, amelyet Feischmidt Margit idéz tanulmányában, mely szerint a demográfiai többségből kisebbségbe való kerülés, illetve az intézményekből való kiszorítás által okozott trauma fontos része a helyi magyar etnikai emlékezetnek és identitásnak, ám Trianon emléke nincs jelen, vagy nincs jelentősége. Az erre vonatkozó adatok tükrében láthatjuk tehát, hogy a Trianon-szimbólum nem egyformán van jelen a politikai nemzet és kulturális nemzet elképzései, víziói között.

Új trendként jelentkezik a nacionalista popkultúra is a nemzeti kultúra palettáján. (Feischmidt Margit–Pulay Gergő: *Élmény és ideológia a nacionalista popkultúrában*, 249–289.) A kulturális identitásipar igyekezik beágyazni a nemzeti mítoszokat a 21. század társadalmába azok fogyaszthatóvá, emocionálisan és ideológiailag vonzóvá tételével. Az ipar egy hangsúlyosan jelentkező és terjedő produktuma a nacionalista rockzene. A magyar politikum nem állt távol a rockzenétől korábban sem (Magyarország a nyolcvanas évekig előnyös helyzetben volt más országokhoz viszonyítva, ami a lemezkiadást, turnézást illette), ám a politikai rendszerváltás körüli piaci nyitásnak köszönhetően a zenekarok új stílusokkal és tartalmakkal kezdtek kísérletezni annak reményében, hogy közönségük megmarad, esetleg gyarapszik. Ennek is köszönhető, hogy egyre gyakrabban adtak hangot politikai elégedetlenségüknek, a fogyasztással (amerikai/nyugati kultúrával) szembeni bírálatuknak. Később a nacionalista rockzene

megalapításában fontos szerepe volt bizonyos médiumok (pl. Pannon Rádió Rockszerda című műsora, Szent Korona Rádió internetes platformja) hazafias érzelmű műsorainak indítása, így nagyobb nyilvánossághoz juthattak a zenekarok.

Fontos kihangsúlyozni, hogy a nacionalista rockzene népszerűsége nem a sajátos ritmusokban vagy hangszerelésben, hanem egyfelől a szövegekben, másfelől pedig a koncertek/fesztiválok közösség- és identitásteremtő erejében rejlik. Általában ezekben a dalokban a különböző értékek (egység, becsület, hűség) a múlttal való összekapcsolás kontextusában válnak nyomatékosná. A Feischmidt–Pulay-szerzőpáros a nacionalista rockzene dalszövegeiben két tematikus súlypontot talált: az egyik a „nemzet”, a „magyarság” és a „haza” fogalomcsoportra, a másik pedig a múlt hőseire, magára a mitikus (mitizált) múltra, a veszteségekre (elvesztett területek) fókuszál. Ezen belül olyan árnyalatok is megmutatkoznak, mint a veszteség miatt okolható ellenségek, a nemzeti identitásra leselkedő veszélyek (kisebbségek, ideológiák). A dalok jelentős részének érzelmi csúcspontját a trianoni veszteség, illetve a történeti Magyarország képének felidézése jelenti. Látható, hogy bár zenéről van szó, a leitmotívokat mégis azok a szimbólumok és metaforák képezik, amelyek amúgy is jelen vannak a társadalmi diskurzusokban. Meg kell jegyezni, hogy egyelőre hiányosságként jelentkezik a nacionalista rockzenekarok videoklipjeinek elemzése. A dalszövegek tartalmának elemzése sok mindent elárul a zenekarok ideológiai beállítódásáról, a közvetíteni kívánt üzenetekről, azonban a vizuális üzenetek milyenségéről, a videókból megjelenő szimbólumokról tudtommal még nem született részletező elemzés.

A nacionalista rockzene szubkultúrájának fontos elemei a koncertek, fesztiválok. Ezeken az eseményeken nemcsak a zene, hanem egyéb kiegészítő eszközök is hozzájárulnak a közösségérzés megteremtéséhez (pl. testeken, autókon, sátrakon elhelyezett jelképek, matricák, zászlók). A koncerteken kívül különböző „hagyományörző” tevékenységekre is sor kerül, amelyek a nemzeti hovatartozást és az arra való büszkeség megvallását szolgálják. Ezek az alkalmak a hétköznapiakból kiszakítottan ritusként

működnek. Az ide ellátogatók a maguk oldalán gondolják a moralitást, a hagyományokat, a múltból táplálkozó közösségi értékeket, és mindezeket a globalizáció individualizmusával, önzőségével és értéktelenségével szemben fogalmazzák meg. Tehát nemzetképük ebben a viszonyrendszerben a globális liberalizmus ellentétéként körvonalazódik, és az értékes, autentikus létezés egyetlen elképzelhető keretként a nemzetit, a hagyományost vallják.

Ezek mellett fontos jelentősége van a nemzeti turizmus, az emlékhelyek újragondolásának és kialakításának. (Ilyés Zoltán: *Az emlékezés és a turisztikai élmény nemzetiesítése*, 290–340.) Már a 19. századtól kezdve megjelennek a nemzetiesített tájak, nemzeti emlékhelyek, ám ma ehhez hozzájárul az is, hogy fontossá vált az „elvesztett” területek látogatása, az ott fellelhető emlékezet és emlékezés ápolása. A „nemzeti performansz” vált csíksomlyói búcsú mellett mára már egy újabb emlékhely is kialakult: a gyimesbükküi „ezeréves határ”. Ez a helyszín a történeti múlt szimbolikus emlékhelyévé vált az ősi és autentikus múlttal való emlékezés révén. Az új helyszín és a feléje irányuló új rítusok előzményének egyértelműen a csíksomlyói búcsú tekinthető, amely az eredendően vallási szándékkal kezdeményezett emlékhely mellett mára már a nemzeti összetartozás jelképévé is vált.

Mivel a trianoni veszteségtapasztalat lényege a határok megváltoztatása, várható volt, hogy Magyarországon kívül is kialakul egy ilyen típusú emlékhely – állítja Ilyés Zoltán. Amennyiben elfogadjuk ezt a kijelentést, az is értelemszerűvé válik, hogy egy ilyen nemű emlékhely kialakítása olyan területhez köthető, amely a történeti Magyarország nagyságát kívánja feleleveníteni, emellett pedig a nemzeti diskurzusokban fellelhető, Erdélyhez kötött autenticitás is hozzájárult e helyszín zárandokhelylyé alakulásához. Az erdélyi, a székely (ez esetben konkrétan a gyimesi) népi kultúrát a magyarországi/külföldi turisták idealizáló lelkesedésük miatt „igazi magyarként” élük meg. Ez a fajta nemzeti turizmus magával hozta a hagyományos kulturális elemek és szokások felértékelődését is. A gyimesi „ezeréves határ” az elmúlt évek során turisztikai branddévált, ám

a továbbéléshez szükséges megalapozott folytonosságot és időállóságot megkérdőjelezi az az általános jelenség, mely szerint az idősebbek inaktívvá válnak, a fiatal generáció pedig igyekszik elfelejteni a számára elmaradottságot megidéző tradíciókat. Ennek a természetes folyamatnak ellensúlyozására olyan kezdeményezések születtek, amelyek próbálják bevonni a helyi fiatalokat az örökségésítési folyamatokba, újratanulva a helyi kultúra bizonyos elemeit.

Látható, hogy a tanulmánykötetből kiemelt és bemutatott példák miért tudtak fontossá válni a magyarságdiskurzusokban. Ezek a jelenségek nagymértékben hozzájárulnak az azonosságtudat kialakításához és megőrzéséhez, ugyanakkor olyan értékeket erősítenek meg a társadalom tagjaiban, amelyek szorosan összefüggnek a közös nemzeti múlt, a hősökre való emlékezés, az ősi hagyományok idealizált „tisztaságával”.

A nemzetnek, nemzeti kultúrának, identitásnak sokféle megközelítése létezik. A kötetben bemutatott, Magyarországon és Erdélyben tapasztalt tendenciák jól mutatják azok az alulról érkező közösségi igényeket, amelyek életre hívják és fenntartják a bemutatott diskurzusokat, emlékkonstrukciókat, illetve az ezekre érkező különböző válaszreakciókat.

A mindennapokba beépült nemzeti kultúra gyakran nem tudatos, hanem magától értetődő, ma már szinte észrevétlenül természetes, ami azt is jelenti, hogy számos új jelenségre kell számítanunk, amelyek a nemzetet nem közvetlenül politikai ideológiaként, hanem indirekt módon értelmezik mint a „szimbolikus javak, élmények, képek elsajátításával kapcsolatos preferenciát”. A *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája* című tanulmánykötet részletesen bemutatja (és tárgyalja), hogy ennek ereje a korszerű cselekvésekkel való összekapcsolásban rejlik: a turizmussal, élményszerzéssel és egyéb olyan foglalkozásokkal, amelyekben a résztvevő aktívan hozzájárulhat (az emlékezés is aktív cselekvés) a közösségi érzés megerősítéséhez.

A kötetben is bemutatott egyre inkább aktuálissá váló társadalmi-politikai diskurzusok továbbgondolásában a múltat a jelen felől érdemes megközelíteni, ám amint arra Orvar Löfgren is emlékeztet a *The Disappearance and Return of the National: The Swedish Experience 1950-2000* című tanulmányában: egyfajta nemzet fölötti és történelem fölötti szemléletmód szükséges ahhoz, hogy mindezt megfelelőképpen tudjuk értelmezni.

Molnár Beáta

Gyergyói a gyergyóiakról:

Szőcs Levente könyve a 20. századi népi önéletrajzokról

Szőcs Levente: 20. századi gyergyói népi önéletrajzok. A népi önéletírás funkciói.

BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék – Kriza János Néprajzi Társaság, Kvár 2011. 248 old. (Kriza Könyvek 37.)

„Mivelhogy nem vagyok tanult ember, még egy középiskolai érettségi fokozatig sem jutottam el és írói képességgel sem áldott meg a teremtő, ezért nem tudok mást írni, csakis azt amit hányatott életem során meg éltem, az én egyszerű szavaimmal és kifejező képességgemmel, mert nincs írói képességem, fantáziám” – idézi Antal János önéletrajzát Szőcs Levente a

20. századi gyergyói népi önéletrajzok. A népi önéletírás funkciói című könyvében. Az idézett rész tömören összefoglalja a könyv tárgyát, amely öt gyergyói idős ember önéletrajzi vonatkozású írásait mutatja be és elemzi néprajzi szempontok szerint.

Szőcs Levente munkája a Kriza Könyvek sorozat 37. darabjaként 2011-ben jelent meg

Szász István Szilárd (1988) – PhD-hallgató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Hungarológiai Tudományok Doktori Iskola, Kolozsvár, szasszilard@yahoo.com

A szerző a Collegium Talentum ösztöndíjasa. Doktori ösztöndíját az OIPOS DRU MEN finanszírozza a POSDRU/159/1.5/S/140863 projekt keretében.